

Sociální deviace v SPSP

2.

**Teorie určitého typu lidí (kinds-of-people theory):
biologické a psychologické teorie sociálních deviací**

FSS MU Brno, 2006

Obsah setkání

- I. Biologické teorie sociálních deviací;**
- II. Psychologické teorie sociálních deviací.**

Člověka lze vymezit jako majícího sociální, biologickou a psychologickou povahu - převážně první složky si všímají sociologické teorie, druhé teorie biologické a poslední teorie psychologické.

ČTYŘI ZÁKLADNÍ OBECNÉ TYPY TEORIÍ DEVIANTNÍHO CHOVÁNÍ

(Kapr a Petrušek 1991)

Normativní koncepty

1. **Teorie kulturního přenosu (t.učení)** - deviantní chování je naučeno stejně jako chování konformní;

Sutherlandova teorie diferenciální asociace

2. **Teorie strukturálního tlaku** - v každé společnosti vznikají situace či dlouhodobé stavy, na které určitá část populace reaguje deviantně;

Durkheimova teorie napětí a anomie

3. **Kontrolní teorie (t. konfliktu)** – deviantní chování vzniká v důsledku oslabení či absence sociální kontroly;

Mertonova teorie adaptivních mechanismů

Reaktivní koncepty

4. **Etiketizační teorie** – deviantní chování vzniká jako důsledek efektivního označování některých lidí za devianty sociálně významnými lidmi.

TEORIE LOKALIZUJÍCÍ POTENCIÁLNÍ PŘÍČINY DEVIANTNÍHO CHOVÁNÍ

(Kapr a Petrušek 1991)

1. **Teorie kinds-of-people** (typy či druhy lidí, které mají tendenci volit chování, které je mimo normu);

Hobbesova teorie přirozeného stavu - Lombrosova či Hootonova biosociální teorie - Sutherlandova teorie sociálního učení deviací (splývá s následnou situační teorií)

2. **Situační teorie** (každý může v určitou situaci udělat totéž);

Cloward a Olinova teorie nelegitimních příležitostí - Mertonova teorie anomie

3. **Konjunktivní teorie** (kombinace - v určitých situacích se určitý typ/druh lidí bude chovat určitým způsobem);

etnometodologická teorie (Cicourel, Sudnow) - Beckerova teorie labellingu (Kitsuse, Ericsson) - Lemmertova teorie primární a sekundární deviace - Lyman a Scottova existencialistická teorie absurdity - marxistické radikální teorie (Quinney, Chambliss aj.)

I. Biologické teorie sociálních deviací

(“kinds-of-people“ th.)

- „Kde jsou hledány příčiny deviantního jednání?“

1. Zvláštnosti morfologie a fungování organismu;
2. Dědičné faktory;
3. Specifický průběh fyziologických či neurofyziologických procesů (např. hladina endogenního etanolu či jaterních fermentů v krevním séru a alkoholové závislosti).

I. Biologické teorie sociálních deviací

- **Rozlišujeme jednofaktorové a multifaktorové biologické teorie**
  1. první tvrdí, že rozhodujícím faktorem vedoucím k deviaci je existence určité biologické abnormality (tvar lebky, tělesná konstituce, chybějící chromozóm, poškození mozku, nedostatek serotoninu aj.)
= *např. fyziognomická a frenologická koncepce pozitivisty C Lombrosa*
  2. druhá tvrdí, že příčina deviace nespočívá v působení jednoho rozhodujícího faktoru, ale v komplementaritě řady faktorů biologického původu
= *delikventní jednání jakožto výsledek vrozených a příležitostných podnětů a fyzického a sociálního prostředí (E. Ferri)*
= *přirozený zločin jakožto společensky nebezpečné či škodlivé jednání, které nemusí být podle práva trestné (R. Garofalo)*

I. Biologické teorie sociálních deviací

- Člověk je považován za bytost primárně determinovanou biologicky, kdy uspořádání jeho organismu (konstituce člověka) je formováno v procesu evolučního vývoje a je určeno dědičně);
- Zločinné jednání je biologicky (dědičně) dané a dědičná predispozice tak může sama či v kombinaci s jinými faktory způsobovat deviantní jednání jednotlivce;
- Deviace je odchylka od biologické normy a devianti jsou osoby, u nichž lze tuto abnormalitu prokázat;
- Zločinci se odlišují od ostatních normálních lidí fyzickými stigmaty, tj. fyzickými anomáliemi atavistického (po předcích zděděného) a degenerativního původu;
- Vliv psychických či sociálních faktorů je pouze zprostředkovaný, mohou pouze vést k rozvoji již jednou zakódovaného deviantního jednání (lidská osobnost je totiž spíše formována přírodou (geneticky) nežli prostředím).

Jednotlivé biologické teorie lze chronologicky zařadit do následujících období

1. **(italská) Pozitivistická škola biologické determinace: delikvent jako (dědičně) předurčený** – zločinci se odlišují od ostatních normálních lidí fyzickými stigmaty, tj fyzickými anomáliemi atavistického degenerativního původu (C.Lombroso)
2. **(americká) Kriminálně-antropologická škola** – deviace vzniká převážně v důsledku působení negativních činitelů prostředí na jedince, kteří nejsou schopni tomuto tlaku úspěšně čelit a prosadit se v podmínkách boje o vlastní existenci
3. **Konstituční typologie navazující na pozitivistické tradice** - na základě zhodnocení souboru zděděných tělesných a duševních vlastností jedinců se pokouší k jednotlivým tělesným typům přiřadit určité psychické vlastnosti včetně sklonu chovat se deviantně

Jednotlivé biologické teorie lze chronologicky zařadit do následujících období

- 4. Genealogické studie (cca 1950) v USA** - snaží se dokázat, že inteligence a schopnost chovat se určitým způsobem je dědičně zakódována a že ji lze odvodit z rozboru osudů předků
- 5. Rozvoj biologických teorií (cca 1960) v souvislosti se zkoumáním „syndromu XYY“ a studiu dvojčat a adoptovaných dětí**
- 6. Diskuze o dědičných rozdílech v inteligenci (1970 a 1990)**
- 7. Ústup klasické biologické teorie a rozvoj biokriminologie (1980)** – zaměřuje se na fyzické aspekty psychologových poruch a onemocnění (výzkum genetických anomálií, změn ve vývoji CNS, vztahu mezi limbickým systémem a kriminalitou, EEG anomálií, biologickou podmíněností poruchy pozornosti a hyperaktivitou, biochemických faktorů a vlivu léčiv na psychiku člověka)

Ad(1) (italská) Pozitivistická škola biologické determinace: delikvent jako předem (dědičně) předurčený

Cesare Lombroso (1853-1909)

- italský lékař, představitel fyzické antropologie – zločin výsledkem nižších sklonů a takových psychologických rysů osobnosti, které jsou dány vztahem mezi tvarem lebky, mozkiem a chováním člověka – žádný důraz na společenský a kulturní rozměr člověka – teorie existence atavistických stigmat

Enrico Ferri (1856-1929)

- Lombrosův žák – zločin je důsledkem antropologických, fyzických a sociálních faktorů – zákon kriminální saturace

Rafael Garofalo (1852-1934)

- soudce, zakladatel italské kriminologické školy - Základní příčiny zločinu v osobnosti pachatele, společenské prostředí je sekundární - vyžaduje trestněprávní reformu a vytvoření systému preventivních opatření - „přirozený zločin“

Ad(2) (americká) Kriminálně-antropologická škola

deviace vzniká převážně v důsledku působení negativních činitelů prostředí na jedince, kteří nejsou schopni tomuto tlaku úspěšně čelit a prosadit se v podmínkách boje o vlastní existenci

Earnest A. Hooton (1887-1954)

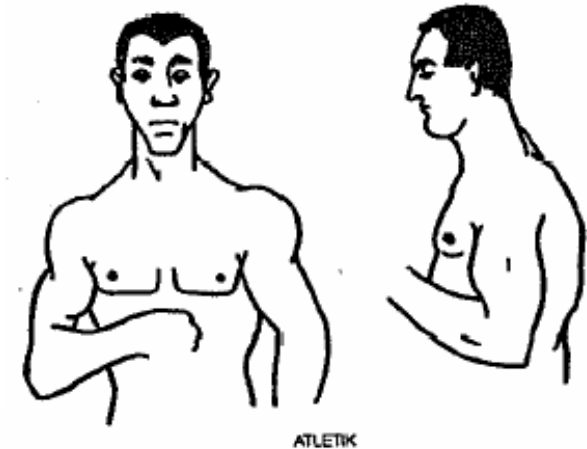
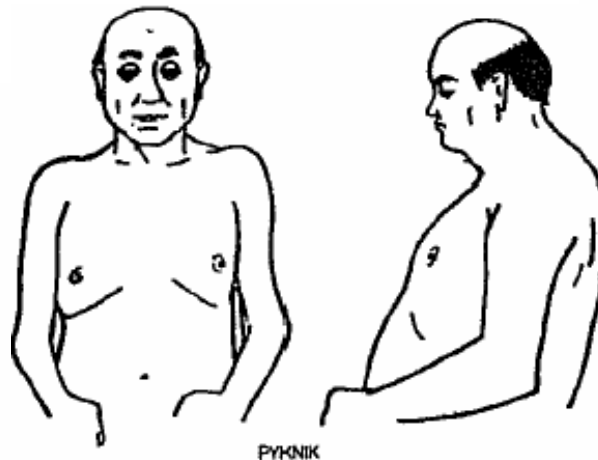
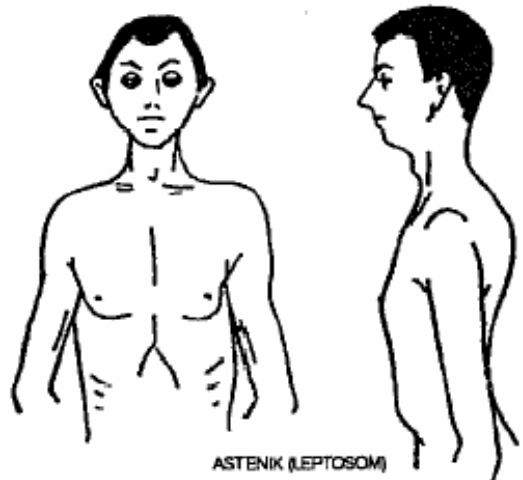
- harvardský antropolog, zastánce Lombrosa;
- existují jisté fyzické znaky a zvláštnosti, které delikventy odlišují od normálních lidí
- delikventní jednání vzniká převážně negativních činitelů sociálního prostředí na méněcenné jedince;
- doporučena sociální kontrola ve formě segregace delikventních typů.

Ad(3) Konstituční typologie navazující na pozitivistické tradice

Ernst Kretschmer (1888-1964)

– profesor psychiatrie

- vlivem biochemických faktorů existuje souvislost mezi typem stavby těla a typem charakteru (astenický, pyknický, atletický a neurčitý/dysplastický typ)

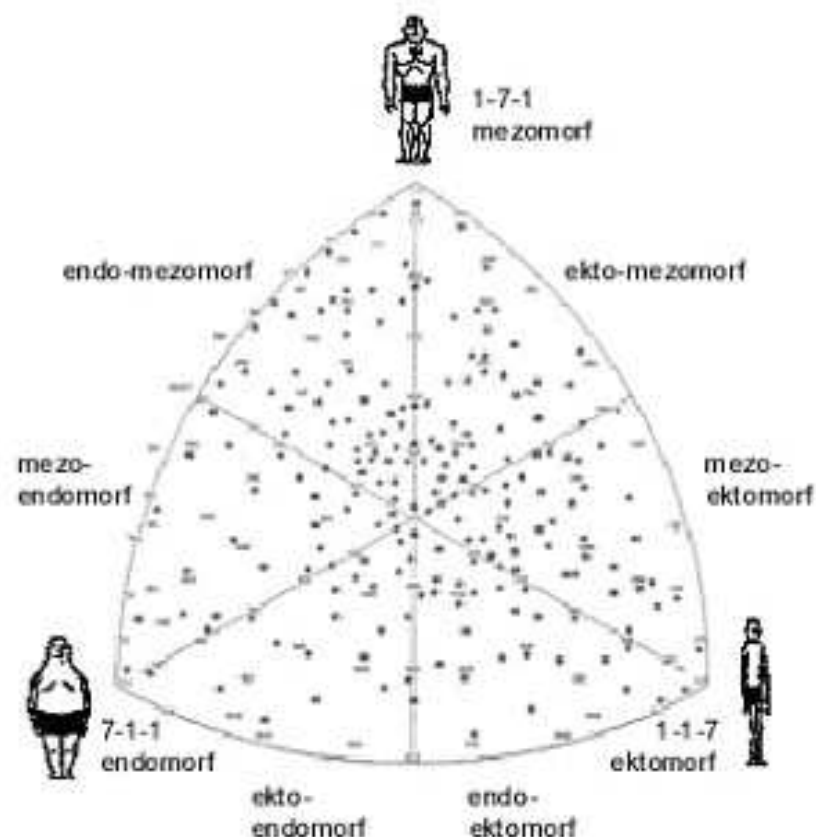
Ad(3) Konstituční typologie navazující na pozitivistické tradice

William H. Sheldon (1898-1977)

- harvardský profesor - užívá typů stavby těla identických s Kretschmerem – 3 základní konstituční typy s oddílným temperamentem a stupněm mentální úrovně (endomorf, ektomorf, mezomorf) - nejlepší předpoklady k delikvenci mezomorfní jedinec

Sheldon a Eleanor Glueckovi (1896/8-1980/72)

- provedli rozsáhlé panelové studie mladistvých a dospělých delikventů a uvězněných žen v 30. a 40. letech v USA
- první vážný pokuse o zjištění etiologie delikvence - klíčovým faktorem je věk

Ad(4) Genealogické studie (cca 1950) v USA

Cíl:

- (1) vyvrátit démonologickou představu, že méně inteligentní a duševně nemocní lidé jsou posedlí d'áblem a
- (2) dokázat, že inteligence a schopnost chovat se určitým způsobem je zakódována dědičně

Teoretické východisko - evoluční teorie Charlese Darwina:

- (1) z hlediska evoluce jsou předci a potomci jednotlivých živočišných druhů spojeni vzájemným poutem původu;
- (2) rodokmeny mění svou podobu a rozmanitost během času přirozeným procesem změny;
- (3) v procesu přirozeného výběru dochází k tomu, že slabí, nemocní a dědičně nezpůsobilí v přírodě hynou a silní naopak přežívají – a podobě tomu je v lidské společnosti.

Ad(5) Rozvoj biologických teorií (cca 1960) v souvislosti se zkoumáním „syndromu XYY“ a studiu dvojčat a adoptovaných dětí

geny nejsou považovány za přímou příčinu určitého chování, ale prostřednictvím biochemických procesů určují vlastnosti nervové soustavy a její činnosti a mohou tak výrazně ovlivnit dědičnost temperamentu a inteligence (budoucí chování a životní orientaci jednotlivce určuje především kulturní potenciál, který ovlivňuje genetickou výbavu)

Syndrom „XYY“ (genetická teorie zločinu)

- má být důkazem genetické příčiny kriminality, která spočívá v abnormalitě chromozomů - Court Brown (1962): delikventní jednání se ve zvýšené míře projevuje mezi pacienty s touto anomálií - později bylo odmítnuto

Ad(7) Ústup klasické biologické teorie a rozvoj biokriminologie (1980)

zaměřuje se na fyzické aspekty psychologových poruch a onemocnění (výzkum genetických anomálií, změn ve vývoji CNS, vztahu mezi limbickým systémem a kriminalitou, EEG anomálií, biologickou podmíněností poruchy pozornosti a hyperaktivitou, biochemických faktorů a vlivu léčiv na psychiku člověka)

- na základě zkoumání mozku se původně konstatovalo, že 90% všech brutálních agresorů má mozkové defekty (tvrdilo se, že maniodepresivní psychóza je způsobena specifickou genetickou vadou apod.);
- vzniká snaha sestavit mapu genů (genom) a identifikovat tak ty geny, které vedou k delikventnímu jednání

II. Psychologické teorie sociálních deviací [“kinds-of-people“ th.]

- „Kde jsou hledány příčiny deviantního jednání?“

1. Proces utváření psychických vlastností osobnosti devianta

(s důrazem na subjektivní prožitky, přání a potřeby, temperament, ranné frustrace a deprivaci na jedné straně a na (externí) vlivy rodičů a rodinné výchovy v rámci procesu sociálního učení na straně druhé);

2. Psychické vlastnosti nositele deviantního jednání (o jaký typ osobnosti se jedná).

II. Vlivné psychologické teorie zabývající se sociálními deviacemi - struktura

Ad1) proces utváření psychických vlastností

- **Psychoanalytické teorie**
(S.Freud, E.Fromm, A.Adler, K.Horneyová)
- **Behaviorální teorie a teorie sociálního učení**
(H.J.Eysenck)

Ad2) typ osobnosti

Ad1) proces utváření psychických vlastností – Psychoanalytické teorie

---

- **Zaměření převážně na problematiku duševních poruch (neurotických, psychosomatických a p. osobnosti);**
  - **Předpokládají, že devianti jsou nezralé osobnosti, které se nevyvinuly v plně socializované dospělé, přičemž deviantní chování je projevem nevědomých infantilních přání, vývojové regrese či nevyřešených konfliktů a komplexů (Freud), neuspokojené potřeby sebeuplatnění (Adler) či potřeby bezpečí, jistoty a lásky (Horneyová).**

Ad1) proces utváření psychických vlastností – Psychoanalytické teorie

Vybraná kritika PSA (Cohen 1966):

- **chování a osobnost člověka v dospělosti nejsou zcela determinovány ranými dětskými zkušenostmi (⇒ vliv situace, sociální role, celoživotního vývoje);**
- **Chování není determinováno výhradně pudovými tendencemi a impulsy (⇒ vliv sociálních zkušeností, ekonomických, rolových aj. vlivů);**
- **Lidské vlastnosti a chování nejsou uniformní, bez vlivu kultury a sociálních zkušeností;**
  - **Nevysvětlují normalitu, ale pouze patologii.**

Ad1) proces utváření psychických vlastností – Behaviorální teorie

- Předpokládají, že podstata lidského jednání spočívá ve snaze dosáhnout uspokojení (odměny) a vyhnout se utrpení (trestu) (Eysenck);
- Deviantní chování představuje chování naučené, kdy deviantní akty byly u jedince v dětství pozitivně sankcionovány;
- Regulativní význam zde nemá trest, ale svědomí, které má povahu zkušenosti (konformní svědomí se vyvine pouze existuje-li důrazné sankcionování nežádoucího jednání, která má trvalou podobu – stálou podobu odměn a trestů).

Ad1) proces utváření psychických vlastností – Behaviorální teorie

**odmítání deviatního chování jednotlivcem
závisí na:**

1. kvalitě podmiňování během socializace;
2. vrozené citlivosti autonomního nervového systému (extraverze vs. intraverze).

Ad2) Zkoumání vlastností osobnosti deviantů

Na psychiku jedince je nahlíženo jako na dynamický jev, ve kterém mají své místo kognitivní, afektivní a konativní duševní děje, přičemž jeden z těchto dějů může být ve svých projevech příliš silně zastoupen a jiný zastoupen nedostatečně (⇒ vznik specifických poruch osobnosti)

Ad2) Zkoumání vlastností osobnosti deviantů

Kritika zkoumání osobnosti deviantů:

1. Metodologická problematičnost při sledování osobnostních rysů;
2. Nerozlišování typů deliktů a tyů delikventů;
3. Označování deviantů nejasnými termíny (osobnosti se „sociopatickými“, resp. „psychotickými“ rysy);
4. Chování není primárně determinováno rysy osobnosti, ale sociálními rolemi.